

TÜRKİYE'DE HALKÇILIK İDEOLOJİSİ VE HALKEVLERİ

FATİH TUĞLUOĞLU*

ÖZ

Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemlerinde halkın siyasete katılımını artırmak şeklinde ortaya çıkan halkçılık ideolojisi, Cumhuriyetin kurulmasıyla nitelik değiştirmeye başlamıştır. Halk Fırkasının yönetiminde tüm halkı kapsayan yeni halkçılık anlayışı, vatandaşları, laiklik, etnik milliyetçilik ve otoriter merkezîyetçilik çerçevesinde toplumsal kurumlarla halkı eğitmeyi amaçlama şekline dönmüştür. Siyasal katılımı ve alternatif siyaset kanallarını sınırlayarak siyasi rejimin çoğulcu ve yarışmacı bir sisteme dönüşmesini engelleyen Halk Fırkası, vatandaşları, siyasal ve sosyal bir eğitim kurumu olması amaçlanan Halkevleri yoluyla, halkın, cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda terbiye edildiği kurum haline dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halkçılık, Halkevleri, halk eğitimi, halk terbiyesi.

ABSTRACT

IDEOLOGY OF POPULISM IN TURKEY AND "HALKEVLERİ"***

Populist idea appeared in the period of constitutional monarchy and the independence war with the rise of public participation in politics began to change its characteristic. View concept of populism in the leadership of public party, which included all public change into a form to educate the citizens with social institutions in the frame of secularism ethnic nationalism and authoritarian centralism. Public party handicapped the transformation of regime to a populist and competitive system by limiting the political participation and alternative political canals, became institution where public was trained by public houses in the light of the principles of the republic.

Key Words: Populism, community centers, culture centers, public education, public training

Giriş

Cumhuriyet Halk Fırkasının 1931 yılında gerçekleşen Büyük Kongresi Türk siyasi yaşamı için önemli kararların alındığı bir kongre olmuştur. Altı ok olarak son şeklini almış olan Kemalist ilkeler bu kongrede kabul edilirken aynı zamanda Halkevlerinin kuruluş kararı da alınmıştır. Altı ok ideolojisini halka yayacak bir mekanizma olarak düşünülen Halkevleri kimi aydınlar tarafından birer kültür kurumları olarak nitelenmiş, kimilerince de devrimlerin halka yayılmasını ve taban bulmasını sağlamak amacıyla kurulduğu belirtilmiştir. Ama önce Halkevleri hakkında daha net değerlendirmelere ulaşabilmek için halkçılık ideolojisinin ülkemizde geçirdiği değişimlere bakmak faydalı olacaktır.

* Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Ankara, TÜRKİYE.

** Halkevleri = People's Houses – Community Centers.

1. BÖLÜM

HALKEVLERİNİN FELSEFİ ARKA PLANI-HALKÇILIK

1. II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kadar Halkçılık İdeolojisi

Halkçılık kavramı, farklı zaman ve mekanlarda farklı şekillerde yorumlana gelmiştir. Devlet karşıtı bir halk hareketinin söylemi olarak ortaya çıktığı gibi, aynı zamanda devletlerin elitistçe politikalarında kendi meşruiyetlerini sağlama aracı olarak Halkçılık'ı kullandıkları görülmüştür. Ayrıca halkçılığın dünyada sağ ve sol söylemlerine rastlanabilmektedir.

Halkçılık, bilinenin aksine Türkiye'de cumhuriyet döneminde oluşmamış, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bazı izlerine rastlanmıştır. 1908 devrimine giden süreçte Jön Türklerin, Abdülhamit rejimine karşı kendilerine ve eylemlerine meşruiyet kazandırmak amacıyla halkı fikirlerinin odağına alma çabalarına girdikleri görülmüştür¹. Türkiye'de halkçılık akımı, Rusya'da 1861'de tarımda serfiliğin kaldırılmasından sonra Rusya'nın kırsal kesiminde kapitalist gelişme ve pazar ekonomisi ile toprak mülkiyeti başlaması ve bu gelişme içinde küçük toprak sahiplerinin topraksızlaşması ve fakirleşmesiyle ortaya çıkan Narodnik hareketinden ve Fransa'da gelişen dayanışmacılık akımlarından etkilenmiştir². Türkiye'ye halkçılık akımını getiren İttihat ve Terakki ilk aşamada Narodnik hareketine yakın iken sonra Ziya Gökalp'in etkisiyle dayanışmacılık akımını savunmaya başlamıştır.

Türkiye'de etkinlik kazanmaya başlayan halkçılık ideolojisi üç ayrı konu üzerinde odaklanmıştır. Bunlardan ilki, halkın siyasi yaşama katılımının nasıl yaygınlaştırılacağı, diğeri, toplumsal gelişmeyi engellemeyen kültürel değerlerin nasıl korunabileceği ve son olarak da adil bir ekonomik düzenin nasıl kurulacağı konularındır³.

II. Meşrutiyet döneminde halkçı özellikleriyle iki aydın öne çıkmıştır. Bu aydınlardan ilki Yusuf Akçura'dır. Akçura'nın editörlüğünü yaptığı *Türk Yurdu* ve daha sonra çıkmaya başlayan *Halka Doğru*, dergileri halkçı düşünceleriyle tanınmışlardır. Yusuf Akçura, halkı ücretli ve yoksul kesimler olarak değerlendirirken, Ziya Gökalp için halk, aralarında çıkar çatışması olmayan sınıfsız, kaynaşmış ve eğitilmiş elitlerin dışındaki grupları ifade etmekteydi⁴. Ziya Gökalp, hu-

¹ Asım Karaömerlioğlu, "Tek Parti Döneminde Halkçılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 2 – Kemalizm*, İstanbul 2002, s.273.

² İlhan Tekeli-Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, S.6-7, 1978, s.55.

³ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Halkçılık", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, VII, s 1929-1930.

⁴ Karaömerlioğlu, a.g.m., s.274.

kukça birbirine eşit olmayı kabul eden bütün sınıfların halk olarak kabul edileceğini belirtmekte, bütün sınıfların işbirliğiyle toplumsal dayanışmanın oluşacağını düşünerek halkçılığı, sınıfsal boyutlarını kaldırılmış bir şekilde ulusalcılığı ortaya çıkarmıştır. Ulus, çıkarları çelişmeyen bir bütün olarak ele alınmıştır⁵. Gökalp' e göre aydınlar halka sadece onu aydınlatmak için gitmeyecek, aynı zamanda ondan alacakları değerlerle ülkenin kendine özgü gelişim sürecini başlatacaklardı⁶.

Ziya Gökalp ve çevresince benimsenen bu solidarist(dayanışmacı) düşünce, toplumsal sınıfların ve sınıf çatışmasının gereksizliğine inanan, toplumsal uzlaşma ve dayanışmadan kaynaklanmaktaydı⁷. Bu düşünce tesanütçülük olarak siyasi yaşamımıza girmişti. Tarihsel nedenlerle toplumsal sınıf olgusunu reddeden, meslek gruplarını ülkedeki tek sınıf olarak kabul eden bu görüş ülkenin geleneksel yapısına uygun olduğu için Osmanlı aydınları arasında geniş kabul görmüştür⁸. TBMM'de Kör Ali İhsan ve çevresi tarafından gündeme getirilen tesanütçülük, seçimlerde mesleki temsil esasını getiriyordu. TBMM'nin ilgili encümeninde kabul edilen mesleki temsil usulü Gökalp'te olduğu gibi toplumsal sınıflara karşı meslek zümrelerini siyasi iktidara yansıtmayı amaçlayan bir programdı. Bu programda toplumsal ve ekonomik meslek temsilcilerinden oluşan bir meclis önerilmişti. Bu meclis toplumdaki işbölümünün-dayanışmanın simgesi olacaktı⁹.

Kurtuluş Savaşı yılları halkçılık tartışmalarının en canlı kaldığı dönemdir. Bu dönemde iktidar için siyasi gruplar ve Mustafa Kemal, Milli Mücadele için halkın katılımını sağlayabilmek ve Sovyetlerden destek alabilmek için halkçılık'ı siyasal gündemde ön plana geçirmiştir. Mustafa Kemal, kurtuluş savaşına başlamadan önce kongreler toplayarak hareketini halka dayandırmak ve meşruiyetini halktan almak istemiştir. Ancak solcu kesimlerle işbirliği yapan eski ittihatçılar, Halk Şuralar Fırkası ve Halk Zümresi adıyla gruplar kurmuşlardır. Bu gruplar çeşitli programlar hazırlayarak iktidar için sol ile uzlaşmaya ve Sovyetlerin desteğine sahip olmak istemişlerdir. Bu programlara karşın Mustafa Kemal, Halkçılık Programını açıklayarak karşı atağa geçmiştir. Halkın içinde bulunduğu sefaletin tüm nedenlerini kaldırarak yerine refah ve mutluluk getirmek meclisin görevi olarak kabul edilmiştir¹⁰. Program, Teşkilat-ı Esasiye Encümeninde görüşülürken o dönemde ittihatçı çevrelerde etkin olan Kör Ali İhsan Bey tarafından mesleki temsil önerisiyle değiştirilmiştir¹¹.

⁵ Tekeli- Şaylan, a.g.m., s.62.

⁶ A.g.m., s.60.

⁷ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Solidarist Düşünce Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, s.1, 1977, s.95.

⁸ Şerif Mardin, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.117.

⁹ Zafer Toprak, "Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, 14-16 Ocak 1977*, İstanbul 1978, s.14-17.

¹⁰ İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihiçesi*, Ankara 1963, s.34.

¹¹ Tekeli- Şaylan, a.g.m., s.66-69.

TBMM'de tartışılan bu mesleki temsil programının "*radikal demokrasi*" boyutunu alması karşısında Mustafa Kemal olumsuz tavır almıştır. Mustafa Kemal Paşa bu tür marjinal düşünceleri benimsememesine rağmen geçmişten süregelen aydın-halk arasındaki kopukluğun giderilmesi gerektiğini de düşünüyordu. 20 Mart 1923 tarihinde Konya Türk Ocağında yaptığı konuşmasında; aydın ve halk arasında iletişim ve fikir uyumsuzluğunun ülkeyi yıkılışa götürdüğünü söylemiştir. Artık aydın ve halkın arasında bir uyum olması ile aydınların halka yine onun içinden alacağı fikirlerle gitmesinin gerekliliğine işaret etmiştir¹².

TBMM'nin açılması, ülkeyi düşman işgalinden kurtarabilmek için gereken halk desteğini alabilmek için bir ikna yolu olarak kullanılmıştır. Milli mücadele döneminde halkçılık, İstanbul hükümetine karşı bir duruş olarak ulusal egemenliği benimseyen toplumsal içeriğinden çok siyasi yanı ağır basan bir halkçılıktır¹³. Siyasi yanın ağır basmasında ülkeyi bir an önce kurtarma gereğinden kaynaklanmaktaydı. Bu dönemde iktidarın kaynağı tanrısal iradenin bir sonucu olmaktan çıkarılıyor ve ulusal egemenlik düşüncesiyle halk meşruiyet kaynağı oluyordu. O zamana kadar sadece bir kültürel kategori olan halkçılık siyasallaşmanın getirdiği rüzgarla önündeki engelleri ortadan kaldırıyor. Artık egemenlik kayıtsız şartsız millete ait oluyordu¹⁴. Ancak Kemalizm'in halkı siyasallaştırmasından önce Anadolu'da antielitist ve merkezi devletin aksine hareket eden yerel kurtuluş hareketleri de aslında başka bir halkçılık hareketiydi¹⁵.

Egemenliğin kayıtsız şartsız halka geçmesi 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye kanununun ikinci maddesinde de ele alınmıştır. TBMM hükümetinin, halkın istiklalini her türlü tahakkümden kurtardıktan sonra onu idare ve hakimiyetin hakiki sahibi kılmayı amaçladığını belirtmektedir. Halk hakimiyetinin kayıtsız şartsız, bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayandığı ifade edilmiştir¹⁶.

2. Halkçılık Anlayışında Değişim ve Tek Parti Halkçılığı

Milli Mücadele döneminde tek amaç olan ülkenin düşmanlardan kurtarılarak, ulusal birliği sağlama arzusu çerçevesinde birleşen TBMM üyeleri, Cumhuriyetin ilanına giden süreçte ilk önce Birinci Gruba, sonra da Halk Fırkasına muhalefet

¹² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.144-145.

¹³ Toprak, *Halkçılık İdeolojisinin.....* s.19.

¹⁴ Nur Betül Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce II-Kemalizm*, İstanbul 2002, s.77.

¹⁵ Karaömerlioğlu, a.g.m., s.275.

¹⁶ Toprak, *Halkçılık İdeolojisinin.....* s.20.

etmeye başlamışlardır. 1924 yılına gelindiğinde Mecliste muhalifler sesini yükseltmişler ve 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Fırkayı kurmuşlardır¹⁷.

İlk muhalif parti kurulana kadar, egemenliğin kayıtsız şartsız halka ait olduğunu belirten halkçı görüşler şekil değiştirmiş ve toplumsal-demokratik niteliklere sahip olan halkçılık anlayışında nitelik farklılaşması görülmeye başlanmıştır. Bu nitelik farklılaşması daha sonra ülkede herkesi kucaklayan Halk Fırkasının varlığıyla açıklanacak ve ülkede sınıf farklılığı olmadığı için diğer siyasi oluşumlara gerek olmadığı şeklinde formüle edilecektir. Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkasının kuruluş aşamalarında yaptığı konuşmalarında oluşturmayı düşündüğü fırkayla tüm halka hitap etmeyi amaçladığını belirtmiştir¹⁸. 7 Şubat 1923'de Balıkesir'de yaptığı konuşmada ise "...*bu milletin siyasi fırkalardan canı çok yanmıştır. Şunu arz edeyim ki memalik-i sairede fırkalar behemehal iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadıyla bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Güya memleketimizde de ayrı ayrı sunuf varmış gibi teessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil bütün millet vardır...*"¹⁹. Böylece Halk Fırkasının ülkede iktisadi esaslara göre ayrılmış sınıflar olmadığı sadece meslekler olduğu belirtilmiş birbirleriyle kaynaşmış halde bulunan meslek erbabının halkı oluşturduğu, bu halkın da Halk Fırkası tarafından temsil edildiği iddia edilmiştir. Toplumsal meşruiyetini bu şekilde formüle eden ve tüm halkı temsil ve kucaklama iddiasındaki Halk Fırkasının herhangi bir muhalefet partisine sıcak bakmaması normaldir. Mustafa Kemal Paşanın, kurulan TCF'yi "*murakabe*" ile sınırlamak istediği şeklinde yorumlar da bulunmaktadır. Halkın tercihlerinin sadece Halk Fırkasına yöneltilmek istenmesi "*halkın mukadderatının bizzat ve bilfiil elinde bulundurulması*" düşüncesinin nasıl değiştiğini göstermektedir²⁰.

Milli Mücadele döneminde zirveye çıkan siyasi halkçılık anlayışında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübelerinden sonra değişme görülmeye başlanmıştır. Ulusun kayıtsız-şartsız egemenliği aynı kalmakla beraber halkçılığın siyasi boyutundan uzaklaşma başlamış, siyasi rejimin çoğulcu ve yarışmacı bir sisteme dönüşmesi engellenmiştir. Kendilerini meclisle özdeşleştiren yöneticiler, cumhuriyet idealini halk adına gerçekleştirmeye çalışmakta, idealler ve hedefler halkın iradesiyle çelişse bile asla gerçekleştirmekten geri durulmamaktadır. Halkın tercihlerini dikkate almamaya neden olarak da sal-

¹⁷ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.107.

¹⁸ Tunçay, *a.g.e.*, s.40.

¹⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s.101.

²⁰ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.146.

tanatın kaldırılmasıyla başlayan inkılapların tehlikeye düşeceği şeklindeki düşünceydi²¹.

1931 yılında gerçekleşen Büyük Kongrede CHF Nizamnamesi görüşülürken Kütahya Delegesi Alaaddin Bey'in yaptığı konuşma dikkat çekicidir. " *Arkadaşlar, milletleri yükselten inkılaplar Fransa'da olduğu gibi yalnız aşağıdan yukarıya gelen inkılaplarla olmaz, öyle inkılaplar vardır ki bazan da yukarıdan aşağıya olur*"²². Bu kurultayda kabul edilen parti programına göre halk, birey sınıf ve cemaat ayrımı gözetilmeden bir ve yasalar önünde eşit kabul edilmiş ve mesleklere ayrılmış bir camia olarak değerlendirilmiştir. Ziya Gökalp'in mesleki anlayışından etkilenen bu düşünceyle milli birlik ve beraberlik için toplumsal sınıflar ve çatışmaların olmadığı, ulusal dayanışma için tüm meslek erbabının beraber çalışması ve yardımlaşması savunulmaktaydı²³.

Sınıf ayrımının kabul edilmemesi ve ülkede halkçılığın siyasi boyutlarının yadsınması ve onun sadece romantik düzeyde sınırlanması Kemalizm'in performansı üzerinde de belirleyici olmuştur. Kemalizm'in halkın önüne koyduğu hedeflerin sivil toplumdaki beslendiği ya da karşılık bulduğunu söylemek mümkün değildir. Toplumsal rızayı örgütlemek veya toplumsal grupları ikna etmek Kemalizm için birincil amaç olmamıştır. Buna rağmen, radikal bir şekilde yürütülen laiklik, etnik milliyetçilik ve otoriter merkezîyetçilikten oluşan üçlü ideolojiye toplumda karşılık bulmayı önemsemiş ve bu anlayışları halktan besleyecek kurumları kurmayı düşünmüştür²⁴.

Halkçılığın siyasi boyutlarını geliştirme yerine onu sadece romantik düzeye hapsetme girişimleri çelişkili durumlara yol açmıştır. Her fırsatta ulusal egemenliğe vurgu yapılırken ve cumhuriyetin en iyi yönetim biçimi olduğu belirtilirken, cumhuriyeti her türlü tehdide karşı koruma adına, halkın karar alma süreçlerine katılımını engelleyen politikalar da uygulanmaya devam etmiştir. Buna göre halk bir taraftan romantikçe yükseltilirken diğer yandan da her türlü gerici faaliyetin kaynağı olarak gösterilmiştir²⁵. Toplumsal sınıfların tüm zayıflıklarına rağmen halka korkuyla bakmanın temelinde yakın geçmişte yaşanan bölünme sendromu ve gerici unsurların hala güçlü olduğu inancı ve karşı devrimin her an gerçekleşebileceği düşüncesi yatmaktadır²⁶.

²¹ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Fırkasının Mevkii*, I, Ankara 1963, s.116.

²² Köker, *a.g.e.*, s.148.

²³ Toprak, *Halkçılık İdeolojisinin.....*, s.24.

²⁴ Mesut Yeğen, "Kemalizm ve Hegemonya", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce II-Kemalizm*, İstanbul 2002, s.59-61.

²⁵ Çelik, *a.g.m.*, s.78; Tekeli, *a.g.m.*, s.1932.

²⁶ Tekeli-Şaylan, *a.g.m.*, s.81.

2.BÖLÜM

HALKEVLERİNİN TEMELLERİ

Türkiye'de Halkevlerinin tarihi incelenirken resmi kronoloji ve literatürün yanı sıra, o dönemin toplumsal koşullarının da ortaya konması gereklidir. Milli Mücadele yıllarının çok canlı halkçılık rüzgarı, savaş sonrasında farklılaşmaya başlamış, devletin kurumsallaşma sürecinde başlangıçtaki yapısından çok uzaklaşmıştır. Bu süreçte yapılan üst yapı devrimlerinin, ekonomik gelişmenin olmadığı, yeni bazı vergi gibi ek yükümlülüklerin olduğu bir ortamdaki etkileri olumsuz olmuştur. Devrimlerin ve cumhuriyetin ilkelerinin halkta yankı bulması için halkın da belirli kültür seviyesine sahip olması gerekli görülmekteydi. Cumhuriyet yöneticilerine göre modern bir topluma ulaşmak amacıyla Türk milletinin asli unsurunu oluşturan halkı ortak bir ülkü etrafında toplamak, kenetlenmek ve bilinçlendirmek için terbiye etmek gerekiyordu. Halktaki bilgi ve görgü eksikliği cumhuriyetin geleceği açısından tehlikeli görülüyordu.

1. Halkın "Terbiyesi"nin Gerekliliği

Halkın eğitimi ve terbiyesi, 1930'lı yılların Cumhuriyet aydınları üzerinde durduğu ve mutlaka çözülmesi gereken bir problem olarak değerlendirilmiştir. Halkevlerinin, inkılap ideolojisini halka yaymak üzere çıkardığı *Ülkü* dergisi halk eğitimi konusunda bir çok yazıya yer vermiştir. Halkevleri kurulduktan sonra 1933 yılında çıkmaya başlayan *Ülkü*'nün ilk sayısında Recep Peker derginin çıkış amacını "...karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak..." olarak belirtmekteydi²⁷. Ancak halkın kanındaki inkılap unsurunu ısıtmak için ilk önce halkın terbiyesi gerekiyordu. Bu görevi de Halkevleri yapacaktı. Bu durumda Halkevleri iki görevi yüklenmiş oluyordu. İlk önce halk, cumhuriyet ilkelerini anlayacak şekilde terbiye edilecek, yeterli olgunluğa ulaştığında ise inkılaplara ve CHP'nin ilkelerine sahip çıkacaktı. Çünkü Milli Mücadele sırasında ortaya çıkan ulusal bilincin kaybolmadan, heyecanı sönmeden halka yeni devlet düzenini ve yeni hayatın ilkeleri anlatılmak isteniyordu. Ancak mevcut bilinç düzeyinin yeterli olmadığı veya yeni düzene mesafeli olduğu Serbest Fırka ve Menemen olaylarıyla görülmüştü. O halde halkta ilk öğrenimin yanı sıra yetişkinler de bir eğitim sürecinden geçirilmeliydi. Halk terbiyesinden Türkiye'de yaşayan tüm vatandaşların kültür, bilgi, iktisat, ahlak ve siyasi alanlarında yapılacak her türlü faaliyetler anlaşılmalıydı. Özel olarak da okuma çağını geçirmiş kadın-erkek tüm vatandaşların okuma-yazma öğrenmelerinin yanı sıra hayatlarının bun-

²⁷ Bülent Varlık, "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, II, s. 268.

dan sonraki aşamalarında ve mesleklerinde kullanacakları bilgi ve becerilere işaretle edilmeğe yedi.

Kazım Nami, Osmanlı İmparatorluğu döneminde halkı eğitime adı altında "sadık bende" yetiştirmek amacıyla müspet ilimlerle karşılaştırılınca çok zayıf kalan dini bilgilerle donatıldığını ancak Cumhuriyet döneminde ise statik bir millet olmamak için inkılapların içinde yaşayan ve inkılapçı terbiyeyi esas tutan bir eğitim sistemi getirdiğini belirtmekte saray ve medrese gibi iki gücün elinde sürü olarak kullanılan halkın kendi şuur ve iradesinin farkına varmasının kolay olmadığını ifade etmiştir²⁸. Yüzyıllarca vergi verip askere giden Türk halkının hak ve vazifelerinin farkına varabilmesine ve iyi bir vatandaş olabilmesine Türk demokrasisinin geleceği açısından çok önemli bir dava olarak bakılmaktadır²⁹. Osman Halit, halkın terbiyesi için nelerin yapılması gerektiğini şöyle açıklamaktadır; Devlet teşkilatı cehaletle mücadeleyi gerçek bir sorun olarak görmeli ve tüm teşkilatıyla bu amaç etrafında tedbirler almalıdır. Jandarma, muhtar ve tüm devlet memurları halkın okuyup yazmasıyla ilgilenmeliydi. Ayrıca modern bir millet olabilmek için tüm vatandaşlar ortak bir ülkeye, dil ve kültür değerlerine sahip olmalıydı. Birbiriyle kaynaşarak zararlı akımlara, materyalist akımların insanlarda oluşturduğu toplum için görev ve sorumluluk şuurunun yerini kişisel menfaatperestliğin almaması, halk için ortak bir bilinç etrafında toplanmaları gerekiyordu³⁰.

Halk terbiyesinin faaliyet alanlarından biri de uygulamalı olarak köylünün karşısına geçmektir. Bir taraftan köyde seyyar ve sabit millet mekteplerinde halka eğitim verilirken, diğer taraftan da daimi surette konferanslar ve seyyar kütüphanelerle, sergilerle halkı aydınlatmaya çalışmak gerekiyordu. Çünkü gelişmiş ülkelerde yeni yetişen nesli geleceğe hazırlamaya çalışan eğitim sistemi bugün yaşayan ve çalışan nesilleri de daha verimli çalışmaya ve mutlu yaşamaya yönelmek için halk terbiyesi adı altında çeşitli nedenlerle formel eğitim görmemiş halk kitlelerine hak ve görevlerini benimsetmek, bilgi ve hünelerini geliştirmeyi amaçlamaktadır³¹.

Halk eğitiminin devlet eliyle değil de insanların kendi kendilerini eğiterek de gerçekleşebileceği savunulmuşsa da bunun ancak uzun zamana yayılarak uzun vadeli amaçlar için kullanılabileceği düşünülmüştür. Nusret Kemal, buhran zamanlarından sonra halkın organize bir terbiye hareketine ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi Milli Mücadeleden sonra halkın top-

²⁸ Kazım Nami (Duru), "Cumhuriyet Terbiyesi", *Ülkü*, II, S.9, Birinciteşrin 1933, s.200.

²⁹ Osman Halit, "Cumhuriyette Halk Terbiyesi", *Ülkü*, II, S.10, İkinciteşrin 1933, s.10.

³⁰ Mehmet Saffet, "İnkılap Terbiyesi", *Ülkü*, II, S.8, Eylül 1933, s.108-109.

³¹ R.Ş., "Garp Memlekelerinde Halk Terbiyesi", *Ülkü*, I, S.5, Mayıs 1933, s.295.

yekün eğitimiyle bütün vatandaşları geliştirmeye, inkılabın bünye ve karakterine uygun bir tarzda duyan ve düşünen vatandaşlar haline getirmek gerekiyordu. Bu amaçla halkı cehaletin esiri olmaktan kurtarmak ve bilimle aydınlatmak için yapılan halk inkılabına rağmen okuma-yazma oranının yetersiz olması nedeniyle halkı ve bilhassa köylülerin anlayacağı şekilde yayınların yapılması gerektiğini ileri sürmekteydi³².

Halk terbiyesinin amacının memleketin ulusal bir bilince ve ortak kültür değerlerine sahip olması, cumhuriyet ilkelerinin etrafında kenetlenmesi olduğu açıktır. Hamit Zübeyir, ortak bilinç ve ortak kültürle birbirine bağlanan vatandaşların oluşturacağı milletlerin hiçbir zaman yıkılmayacağını belirtmektedir. Çünkü ortak kültürün gelişmesi ve dirilmesinin ferdin dinamik gücünü artıran bir unsur olduğuna inanılmaktadır. Ona göre halk terbiyesinin amacı her millette aynı olmakla beraber yöntemleri ve çalışma tarzları çeşitlidir. Milletlerin içinde buldukları durum ve acil ihtiyaçlar milletin karakterine göre terbiye tarzını değiştirmektedir³³.

Batı ülkelerinde okul çağının dışındaki vatandaşların eğitimi çeşitli sebeplerden doğmuştur. Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan gibi bağımsızlığına geç kavuşmuş milletler için halk terbiyesinin en açık hedefi okuma-yazma bilmeyen kitleleri okur yazar haline getirip en gerekli bilgilerle donatmaktır.

Yurtdışında halk eğitimiyle yalnızca devlet ilgilenmemiş, geniş imkanlara sahip olan kuruluşlar da bu konuda hükümetlerine yardım etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletlerinde Genç Hıristiyanlar ve Genç Yahudiler Cemiyeti halk eğitimi amacıyla çalışan kuruluşlardır. İsveç'te halk terbiyesi için konferanslar düzenlenmekte, okuma-yazma bilmeyen işçilere ders verilmekte, spor karşılaşmaları düzenlenerek, ziraate ve bahçivanlığa ait çalışmalar yapılmaktadır. Aynı şekilde, Avusturya Oranya Cemiyeti, Romanya'da Estra Cemiyeti, ve Danimarka ile Belçika'da "halk terbiyesi" ile ilgili kuruluşlar bulunmaktadır. Bunların yanı sıra resmi ve özel kuruluşlar tarafından süreli ve süresiz yayınlar yoluyla halka faydalı bilgiler vererek halkın ufuklarını genişletmek amaçlanmaktadır. Süreli yayınlar ve kitapların yanı sıra radyo da belirli bir program çerçevesinde çeşitli bilgilerle halkı yetiştirmeye çalışılmaktadır³⁴.

Cumhuriyet döneminde Avrupa'ya eğitime gönderilen öğrencilerden olan Selim Sırrı, İtalya'daki faşist yönetimin gençlerin ve çocukların İtalyan ordusunun subayları tarafından askeri eğitime benzer bir şekilde eğitildiğini belirtmek-

³² Nusret Kemal, "Halk Terbiyesi", *Ülkü*, II, S.7, Ağustos 1933, s.18; Hilmi, "Halk Neşriyatının Ehemmiyeti", *Ülkü*, II, S.7, Ağustos 1933, s.70-73.

³³ Hamit Zübeyir(Koşay), "Halk Terbiyesinin Vasıtaları", *Ülkü*, I, S.2, Mart 1933, s.152-153.

³⁴ R.Ş., a.g.m., s.295.

tedir. Ayrıca halk teşkilatı olan Dopolavaro'nun insanların boş vakitlerinde eğlenme ve terbiyesini düzenlemeye ve toplu amaca sevk etmeye çalışmaktadır. Bu amaçla beden terbiyesi, musiki terbiyesi, bahçıvanlık gibi uygulamalı dersler de verilmektedir³⁵.

Macaristan'da 1867 yılından beri faaliyette olan Uranya Cemiyeti, Milli Kültür Cemiyeti, Amele Cimnazları, Çiftçi dernekleri gibi halk terbiyesine yönelik dernekler Türkiye'ye örnek gösterilmektedir³⁶.

Türkiye'de ise bu aşamada köklü devrimler yapılmış, "*geçmişin bütün boş inançlarına ve işe yaramayan şeri yasalarına*" dayanan kurumlar, ortadan kaldırılmış, bunların yerine modern düşünceler çerçevesinde yeni bir devlet düzeni kurulmaya çalışılıyordu. Ancak bu düzeni "*sağdan ve soldan esecek azgın fırtınalara karşı*" sağlam temellere oturtmak gerekiyordu. Bu da ancak güçlü bir halk eğitimiyle gerçekleşebilirdi. Halkın eğitimini yükseltmek için klasik eğitim organizasyonlarının dışında onları bilgi ve kültür açılarından yetiştirecek bir kuruluşa ihtiyaç vardı.

Bir an önce yükselmek ve modernleşmek ideali peşinde koşan Kemalistlerin, halkın kendi kendini yetiştirmesini ve eğitmesini bekleyemeyeceği, onun bir el tarafından doğru yola sokulmasının gerekli olduğuna inanılıyordu³⁷. Çünkü merkezde yapılan devrimlerin ve yapısal değişikliklerin aynı hızda çevreye ulaşmadığı ve yöneticiler ile halk arasındaki kopukluğun giderek arttığı düşünülmekteydi. Kitlelerin düşük okumaşluk düzeyi, Kemalistlerin uygulamaya çalıştıkları politikalara ciddi bir engel teşkil etmekteydi. Vatandaş ile aydın arasındaki kopukluğu giderecek, aydının halkla kaynaşmasını sağlayacak, halkı devrim ilkeleri doğrultusunda eğitecek yeni bir yapıya ihtiyaç duyuluyordu³⁸.

2. Halkevlerinin Kuruluşu

Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılında kadar ülkede yapılan devrimlerle Türk toplumunda ve devlet yönetiminde büyük değişiklikler ortaya çıkmıştır. Yüzyılların getirdiği eski kurumların ortadan kaldırılmasına rağmen halkın ekonomik durumunun yeni vergi gibi yeni yükümlülüklerle daha da kötüleşmesi üzerine bürokrat kesimle halkın arasında varolan ayrılıklar daha da artmıştır. Bu süreçte muhalefet hareketlerinin ortaya çıkması üzerine iktidar, demokratik hak

³⁵ Selim Sırm(Tarcan), "İtalya'da Halk ve Gençlik Teşkilatı", *Ülkü*, I, S.4, Nisan 1933, s.241-242.

³⁶ *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1934, s.4.

³⁷ Nafi Kansu, "Halkevlerimiz", *Ülkü*, VII, S.69, İkinciteşrin 1938, s.259; Anıl Çeçen, "Halkevlerinin Toplumsal Görevleri" *Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler*, TTK, Ankara 1974, s.190-191; Ferit Celal Güven, "Halkevlerinin Kuruluş Nedeni", *Atatürk ve Halkevleri, Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler*, TTK, Ankara 1974, s.59.

³⁸ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu: Halkevleri*, İstanbul 2000, s.75.

ve özgürlükleri iade ederek rejimi yumuşatmak yerine devleti ekonomik ve toplumsal hayatın her alanına müdahale eder hale getirmeyi seçmiştir. Bunun sonucunda 1930'lı yılların başından itibaren ülkede siyasi ortamın sertleştiği görülmektedir³⁹. Bu ortamda halkı tamamen karşısına almak istemeyen iktidar, halka yeni bir heyecan vermek ve halkı kendi yanına çekebilmek daha doğru bir ifadeyle halkı devrimler ve cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda siyasal ve ideolojik açıdan eğitebilmek için Halkevlerinin kuruluşunu gerçekleştirecektir⁴⁰.

Mustafa Kemal, ulus olmanın ve ulusça kalkınmanın tek sihirli anahtarının halkın gücünde saklı olduğuna inanıyordu. Yapılan devrimlerin halk katında yayılması ve yaşatılması için bunları doğrudan doğruya gençliğe ve halkın bilincine yerleştirip onlar tarafından korunmasını sağlayacak Halkevleri, bu amaca Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu ile beraber çalışarak gidecekti.

Türkiye'de o aşamada Türk Ocakları bulunuyor ve Misak-ı Milli sınırlarını aşan faaliyetlerde bulunmayı amaçlıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde devletin uluslaşma sürecine hizmet eden Türk Ocakları, cumhuriyetin hedefleriyle uyumsuzdu. Serbest Fırka tecrübesiyle de Türk Ocakları CHP'ye muhalif olduğunu göstermişti.

Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı muhalefetin odağı haline gelmeye aday olan Türk Ocakları, misyonunu tamamladığı gerekçesiyle kapatılmış, onun teşkilatı üzerine Cumhuriyet İdeolojisini halka yaymak için Halkevleri kurulmuştur. 1931 Halk Fırkası Kongresinde açılması kararlaştırılan Halkevleri, çalışma programları ve tüzüğü tamamlanarak 19 Şubat 1932'de 14 ilde açılmıştır⁴¹.

1930'lı yıllarda tüm dünyada benzer örgütler bulunmaktaydı. Almanya, İtalya gibi otoriter ülkelerin yanı sıra demokrasiyle yönetilen ülkelerde de bu tip örgütler sadece toplumu politize etmekle kalmamış, boş zamanın değerlendirilmesi ve bazı pratik bilgilerin kazandırılmasını sağlamak amaçlanmıştır⁴².

Halkevlerinin başlıca amaçları Atatürk ilke ve inkılaplarını yaymak, benimsetmek halkı sosyo- kültürel bakımlardan geliştirmektir. Halk Fırkasının yan kolu olan Halkevlerinin siyasetle uğraşmayacağı açıklanmıştır. Halkevlerinin Milli Mücadeleyi gerçekleştiren Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ruhundan geldiği iddia edilmiştir. Halkevlerinin dokuz şubede toplanan etkinlikleri fırkaya kayıt olan ve olmayan tüm vatandaşlara açık tutulmuştur. Böylelikle yeni kurulan Cumhuri-

³⁹ Tefvik Çavdar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, IV, s.879.

⁴⁰ Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu...* s.91-92.

⁴¹ Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet*, Ankara 1972, s.9.

⁴² Neşe Yeşilkaya, "Halkevleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce II-Kemalizm*, İletişim 2001, s.113-114 ; Neşe Yeşilkaya, *Halkevleri.İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.70.

yeti geleceğe taşıyacak insanları okullarda yetiştirmenin yanı sıra, yetişkin vatandaşlara da belirli bir eğitim vererek halkı bir arada tutan bir bağ oluşturulmaya çalışılmıştır.

Halkevlerinin faaliyet kolları dokuz ana çerçevede düzenlenmiştir.

1-Dil, Edebiyat ve Tarih

2-Güzel Sanatlar

3-Temsil

4-Spor

5-İçtimai Yardım

6-Halk Dershaneleri ve Kurslar

7-Kütüphane

8-Köycülük

9-Müze ve Sergi⁴³.

Halkevlerinin giderleri, buldukları bölgedeki parti örgütü tarafından karşılanmıştır. Yasalarla tarif edilen bir kimliğe sahip olmadıkları için doğrudan bağış toplayamamışlar ve gayrimenkul edinememişlerdir⁴⁴. Ancak balo, müsamere ve yayınlardan elde edilen gelirler doğrudan halkevlerinin kullanımına sunulmuştur⁴⁵.

Halkevlerinin başkanları, buldukları bölgedeki parti örgütü tarafından seçilirken, Ankara Halkevinin başkanını ise CHP Genel İdare Heyeti seçmiştir⁴⁶.

Halkevi açılabilmesi için faaliyet kollarından en az üçünün kurulma şartı getirilmiştir. Bunların açılmasına imkan bulunmayan yerlerde ise "*Halkodaları*" adıyla, Halkevlerinin küçük versiyonları açılmıştır.

⁴³ *CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*, Ankara 1940, s.5-31.

⁴⁴ Halkevlerinin gelirinin önemli bir bölümü de ulusal bütçeden yapılan yardımlardan gelmekteydi. 1932 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Halkevlerine ayrılan ödenek miktarı 27.366 milyon lira idi. Bu yardımların büyük bölümü Halkevlerinin binalarının inşaatında kullanılmıştır. Necmi Çelik, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Siyasal Bütünleşme ve Siyasal Davranışın Oluşumu Sürecinde Halkevlerinin İşlevi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986, s.42.

⁴⁵ Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesinin gelirler kısmınının 27.maddesinde, "*Halkevleri, hiçbir şekilde kendilerine varidat teminiyle meşgul olmazlar*" ifadesi yer almaktadır. *CHP Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi*, Ankara 1940, s.7-8.

⁴⁶ *CHP Halkevleri İdare....* s.9.

3.BÖLÜM

DEVİRİMİN HİZMETİNDE HALKEVLERİ

1. Halkevlerinin İşlevleri

19 Şubat 1932 tarihinde, aynı amaca hizmet eden kuruluşları tek bir merkez altında toplamak için Türk Ocaklarının Halkevlerine dönüştürülmesi ile CHF'nin ilkelerinin ülkede anlatılacağı, fırka ile organik bağı olan yeni bir örgüt doğuyordu. Halkevleri ulusun birliğini oluşturan milli ruhu biçimlendiren kültür öğelerini bulup çıkaracak, kültür ve ülkü birliğine katkıda bulunacaktı⁴⁷.

Dokuz kol ile çalışmaları düzenlenen halkevlerinin faaliyetleriyle ilk aşamada devrimlerin aşılması amaçlanmıştır. Halkevlerinin kuruluş amacını oluşturan bu düşünceye göre devrimlerin halk tarafından "gönülden" benimsenmesi istenmekteydi. Aynı şekilde vatandaş, savunacağı ilkelerin ne olduğunu bilecek ve bu ilkelere bilinçli bir şekilde sahip çıkacaktı. Devrimlerin savunuculuğunu yapacak olan halkın ilk önce geçmişine ait ne varsa silinecekti. "...tarihe geçmiş müesseselerin cemiyet bünyesinin en derin tabakalarına kadar işlemiş köklerini sökmek, cumhuriyet ve inkılap esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere hakim mukaddes iman şartları halinde perçinlemek vazife ve mecburiyeti karşısındayız. Menemen hadisesi ve emsali vakalardan çok uzakta olmadığımız için menfi cereyan sahalarını artık bir an evvel tarihe..." bırakmanın gerekli olduğunun altı çizilmektedir⁴⁸.

Halkevleri, ulusu bilinçli ve birbirini anlayan, seven ortak bir amaca bağlı olan Kemalist ilkeler doğrultusunda bir araya gelen sınıfsız, kaynaşmış bir toplum haline getirmeyi amaçlamaktadır. Halkın kaynaşmasını ve bütünleşmesini sağlamak ve mezhep, soy ve sınıf farklılığı gözetmeden toplumu bir bütün halinde tutabilmek amaçtır. Kimsenin ayrı muamele görmeyeceği herkesin kanun önünde eşit olacağı belirtilir. Halkevi toplantılarında Atatürk ve diğer devlet adamlarına devlet otoritesine hürmet alameti olarak yer ayrılacağı bunun dışında kimseye özel yer ayrılmayacağı belirtilir⁴⁹. Bu düzenleme ile iktidarın otoritesini sarsacak soya ve lidere karşı önlem olarak değerlendirilebilir.

Halkevleri, laik Türkiye'nin camiler dışındaki toplanma merkezidir. Camilerde ümmet olarak bir araya gelen halk, artık halkevlerinde ulus olarak bir araya gelecektir⁵⁰. Halkevlerinin bu özelliği, halkevi binalarının şehir içinde yer alışıla-

⁴⁷ Çavdar, a.g.m., s.880.

⁴⁸ CHP Halkevleri Çalışma....., s.4-5.

⁴⁹ CHP Halkevleri Çalışma....., s.8.

⁵⁰ Çeçen, Atatürk'ün Kültür Kurumu....., s.322.

rını da etkilemiş ve bazı halkevlerinin kulelerinin minarelerden yüksek olmasına dikkat edilmiştir⁵¹.

Halkevleri okul dışındaki vatandaşların ortak bir ülkü etrafında toplanacağı bir merkezdir. Necip Ali, Türk milletinin "*çok ince duygusuna ve pek asil zevkine*" rağmen dini sebeplerle güzel sanatların Türkiye'de yeterince gelişmediğini söylemektedir. Bu nedenle musikide uluslararası bilim dünyasının kullandığı yöntemlerle milli namelerin ve milli hislerin ifade edilebileceğini belirtmektedir⁵². "*Milli ruhun derinliklerinde zengin bir hazine olarak yaşamakta olan halk türkülerimizi garp tekniği ile işleyecek kompozitörler için sadakat ve itina ile toplamak, saklamakla beraber bir taraftan vücut bulmakta iken kulakları ve zevkleri çok sesli müziğe isındırmak ve bunun için de birçok fırsatlardan istifade ederek garp eserlerini halka bol bol dinlettirmek lazımdır*"⁵³. Ancak halka bol bol dinletilmesi tavsiye edilen batı müziği yerine yanlış yöne gidip de milli musiki diye Bizans, Arap ve İran namelerinin dinletilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece halkevleri toplumun, sanat anlayışının farklılaşmasına azami gayret sarf etmiştir. Müzik zevkinin değişmesi için halkın türkü ve şarkılarında "*keman, ut, cümbüş, kanun ve ney*" gibi Osmanlıyı çağrıştıran ve hüznü veren aletlerin kullanılmaması istenmiştir. "*Türk insanının kulaklarını çok sesli müziğe alıştırmak*" için halka radyodan Batı Müziği yayını başlatılması için çalışılmıştır. Buna paralel olarak radyodan alaturka yayını yapılması ilerleyen yıllarda yasaklanmıştır⁵⁴.

"*Sakat din telakkileriyle*" mücadele etmeyi tüm Halkevi şubelerine görev olarak veren CHP, aile toplantılarında kadın ve erkeklerin bir araya getirilmesini ve kadınların da erkeklerle dansetmesini teşvik ederek "*katı din kurallarına karşı modern laik bir yaşam*" savunulmuştur⁵⁵. Halk dansları arasında halkı canlandırarak, neşelendirecek hızlı danslar tercih edilmesi tavsiye edilmiştir. Bütün bu ulusal rakslar, zevkli batı dansları, radyo ve orkestralarla geçmişten gelen hüznü ve cansız ruh halinin değiştirilerek, halkın hareketlendirilmesi ve canlandırılması amaçlanmıştır. Böylece yıllardır devam eden savaşıardan ve çekilen sıkıntılardan dolayı moralsiz olan halka "*neşe ve şevk*" getirilmeye çalışılmıştır⁵⁶.

Halkevlerinin önemli işlevlerinden birisi de halkın terbiye edilmesidir. Halkevlerinin halk dersaneleri ve kurslar kolu tümüyle halk eğitimine yönelik ça-

⁵¹ Yeşilkaya, *Halkevleri:İdeoloji...*, s.76.

⁵² Necip Ali, "Halkevleri", *Ülkü*, II, S.9, Birinciteşrin 1933, s.253.

⁵³ Nafi Kansu, "Halkevlerimiz", *Ülkü*, VII, S.69, İkinciteşrin 1938, s.260.

⁵⁴ *CHP Halkevleri Çalışma...*s.10. Türk Müziğinin radyoda yasaklanması konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. Levent Cantek, "Radyoda Alaturka Tartışmaları", *Tarih ve Toplum*, Sayı:212, Ağustos 2001, s.41.

⁵⁵ Necip Ali Beyin Nutku, "Halkevleri Yıldönümünde", *Ülkü*, I, S.2, Mart 1933, s.108; Yeşilkaya, a.g.m., s.117.

⁵⁶ Yeşilkaya, a.g.m s.116 ; Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji* s.87.

İşmalar düzenlemekle görevlidir. Halkın bilgisini artıracak, onlara meslek öğretecek, el becerilerini geliştirecektir. Yeni nesil örgün eğitim kurumlarında eğitilirken yetişkinler de halkevlerinde eğitilecektir⁵⁷.

Halkevlerinin kurulduğu dönem, Türk tarih tezinin şekillendiği dönemdir. Medeniyetin kaynağı olan Orta Asya'dan çıkan Türklerin tüm dünyayı medenileştirdiği iddiası o dönemde sık sık vurgulanan bir konudur. Bu şekilde halka güven duygusu verilerek kendi yeteneklerinin farkına varması ve tüm enerjisiyle ülkesi için çalışması istenmektedir⁵⁸.

2. Halkevleri Hakkında Değerlendirmeler

Halkevlerinin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede bu örgüt için çeşitli eleştirilerde bulunulmuştur. Halkevlerinin misyonu, kuruluş yapısı ve faaliyetleri gibi farklı konularda toplanabilecek olan bu eleştiriler toplumun çeşitli kesimlerinden gelmiştir. Ayşe Öncü'ye göre, Halkevlerinin büyük kentler dışında fazla ilgi görmediğini, Ordu ve Mardin gibi il merkezlerinde devlet memurlarına ve öğretmenlere kayıt için CHP Merkezinden talimatlar gönderilmiştir.

Ayrıca köycülük kolunun faaliyetleri de köylere yapılan gezilerden ibaret kalmıştır. Bunun yanı sıra Halkevlerinin üyelerinin büyük çoğunluğunu devlet personeli oluşturmaktadır. 1940 yılında 130.000 kişiyi geçen Halkevlerinin üye sayısının %14'ü köylü, %14'ü ise işçilerdir. İşçilerin ise devlet teşekküllerinde çalışan işçiler olduğu unutulmamalıdır⁵⁹.

Anıl Çeçen, Halkevlerinin gerilemesinde siyasi kararların ve tutumların etkili olduğunu düşünmektedir. Türk burjuvazisinin yükselmesine yardım eden Halkevlerine zamanla bu gruplar tarafından yüz çevrildiği ifade etmektedir. Halkevlerinde devlet memurlarının çoğunlukta olduğu görüşüne katılmakta, Halkevlerinin üyelerinin eğitim görmemiş insanlar olacağına daha çok eğitilmiş insanlardan oluştuğunu ve öğrenci ve öğretmenlerin çalışmalara katıldığını belirtmektedir⁶⁰.

Murat Belge, Halkevlerinin buldukları bölgelerdeki siyasi faaliyetlerden merkezi haberdar etmekle görevli olduklarını iddia etmiştir. 16 Mart 1932 tarihinde CHF Katib-i Umumisi tarafından Halkevlerine gönderilen yazıda "...mahiyetleri itibariyle firkamızı alakadar eden ve yakından takibi mültazem

⁵⁷ Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu...*, s.107.

⁵⁸ *Necip Ali Beyin Nutku...*, s.108.

⁵⁹ Ayşe Öncü, *Örgüt Sosyolojisi*, Ankara 1976, s.49.

⁶⁰ Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu...*, s.326.

bulunan vakayiden bilhassa komünistlik faaliyetleri ve irticai şekilde olanların..." düzenli bir şekilde merkeze bildirilmesi istenmektedir⁶¹.

Halkevlerinin aşırı merkeziyetçi yapısı da eleştirilere konu olmuştur. Halkevlerinin yapılanmasında genel merkezin rolünün olmadığı belirtilse de parti ve devletin diğer organları gibi halkevleri de merkeziyetçi bir anlayışla yönetilmiştir. Halkevlerinde, başkan ve yönetim kurulu seçiminden yeni şubelerin açılış merasiminin nasıl yapılacağı, halkevlerinin çıkaracağı dergilerin ne olacağı ve nasıl belirleneceği, salonlarda hangi piyesin oynanacağı gibi her şey merkezde belirlenmektedir. Hatta törenlerin hangi gün yapılacağı, törenlerde İstiklal Marşının nasıl okunacağı da merkezden bildirilmiştir. Taşrada çıkarılacak Halkevi dergilerinin isimleri de tartışma konusu olmuştur. 1949 yılında Orduda yayınlanan **Alev** isimli dergi, komünizmi çağrıştırdığı için Vali Salih Kılıç tarafından **Akobuz** olarak değiştirilmiştir. Yine çıkan dergilerin ne tür yayın yapacağı da merkezden bildirilmekteydi⁶².

Halkevi çalışmalarında merkezden bağımsız çalışmak mümkün değildi. Dveli ve Bartın'da yer adları üzerine çalışma yapan iki kişiyle, Varto Halkevinin dil üzerine yaptıkları çalışmalara verilen cevaplarla Halkevlerinin nereye kadar bağımsız çalışma yapabilecekleri anlaşılacaktır. Recep Peker tarafından verilen cevapta "*...Kürt ve Zaza dilleri üzerine çalışma sahası açmaları faydasız ve politika açısından zararlı...*" olarak değerlendirilmektedir.

Halkevlerinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlardan olan spor kolunda savaş yıllarında ciddi bir çalışma görülmemiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı başlar başlamaz yoğun bir çalışma sürecine giren spor kolu faaliyetlerini sadece sağlıklı nesiller yetiştirmek olarak açıklamak yeterli değildir. Trakya ve Batı Anadolu'daki bazı Halkevlerinin parti desteğiyle düzenlemiş olduğu yarışmalarda halka adeta ilan edilmemiş seferberlik kapsamında askeri talimlere benzer sportif etkinlikler yapılmıştır. Bu süreçte yapılan kır koşusu, halata tırmanma, atış müsabakası, epe ve kılıç gibi yarışmalar yapılmıştır⁶³.

SONUÇ

Halkevlerinin propaganda amaçlı faaliyetleri, dilin sadeleşmesi için yapılan yenilikler ve halkın sanat anlayışını değiştirmek için yapılan girişimler tepeden inmece bir şekilde halka yansıtıldığı için yeterince başarılı olamamıştır. Kuruluş

⁶¹ "Resimli Gayri Resmi Tarih", *Birikim*, S.10, Şubat 1990, s.86.

⁶² Ömer Türkoğlu, "Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamalar", *Kebikeç*, S.3, İstanbul 1996, s.99-101.

⁶³ Türkoğlu, a.g.m., s.102-103.

aşamasında Halkevlerine biçilen işlev, halk ile aydınlar arasında kopukluğa işaret etmekteyken uygulanan politikalar, aydınlarla halk arasındaki uçurumu kapatmamış aksine daha da açmıştır. Köylerde yapılan çalışmalar köyün sorunlarına eğilmemiş, köylüye bol bol öğüt vermekle yetinilmiştir⁶⁴.

Halkın kültürel seviyesini yükseltmek için kurulan Halkevleri, öğretici kesimin hoşgörüsüz ve tepeden inmeci yaklaşımı ile halkta cehalete sarılma duygusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca Türk halkının kendine özgü ve gelişmeye temel olabilecek özellikleri ön plana çıkarılamamıştır⁶⁵.

Halkevlerinin faaliyetleri Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte başlamıştır. Demokrat Parti iktidarında Halkevlerinin menkul ve gayrimenkul mallarının kaynağının araştırılması için yapılan incelemeler Halkevlerinin kapatılma sürecini başlatmıştır. 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan kanunla Halkevleri kapatılmış ve mallarına el konulmuştur⁶⁶.

Halkçılık adına açılan Halkevleri tepeden inmeci yöntemlerle antiliberal ve tek düşünce etrafında faaliyetlerine devam ettirmeye çalışmıştır. En güzel ifadesini "*halk için ama halka rağmen*" şeklinde bulan anlayış ilk serbest seçimlerde iktidarı bırakmak durumunda kalmıştır⁶⁷.

⁶⁴ Çavdar, a.g.m., s.883; Çelik, a.g.t., s.58.

⁶⁵ Çavdar, a.g.m., s.883.

⁶⁶ Ali Nejat Ölçen, *Halkevlerinin Yokedilişi*, Ankara 1988, s.26.

⁶⁷ Karaömeroğlu, a.g.m., s.283.

